

prof. zw. dr hab. Andrzej Hanich
<https://orcid.org/0000-0003-0409-6655>
Instytut Śląski w Opolu
ul. Piastowska 17
45-082 Opole
adres korespondencyjny:
ul. Krakowska 33 B m.10.
45-018 Opole
tel. kom. 601 500 770
adres mailowy: ahanich@o2.pl

Opole, dnia 29 czerwca 2025 r.

Recenzja
rozprawy doktorskiej mgr. Józefa Tomasza JUROSA
pt. W Dolinie Małej Panwi. Historia fryderycjańskiej osady hutniczej Ozimek/Malapane
od 1754 do 1945 roku, ss. 460,
powstałej w Uniwersytecie Zielonogórskim,
w dziedzinie nauk humanistycznych, w dyscyplinie: historia,
pod kierunkiem
dr hab. Roberta Skobelskiego, profesora Uniwersytetu Zielonogórskiego

Bardzo dziękuję Państwu, Szanowni Członkowie Rady Dyscypliny Historia Uniwersytetu Zielonogórskiego, za powołanie mnie na recenzenta pracy doktorskiej p. Józefa Tomasza Jurosa.

1. Problem badawczy i tytuł rozprawy doktorskiej

Przedłożone mi do recenzji opracowanie Józefa Tomasza Jurosa jest pierwszym, pogłębionym naukowo, całościowym ujęciem przedwojennej, dwustuletniej historii pierwszego, mającego fundamentalne znaczenie dla rozwoju przemysłowego całego Śląska, nowoczesnego ośrodka hutniczego, jakim była huta w Malapane/Ozimku.

Dotarcie do szerokiego materiału badawczego, pozwoliło naszemu Doktorantowi na zaprezentowanie przemian, jakie dokonały się nie tylko na stosunkowo niewielkim obszarze w zachodniej części Górnego Śląska, w Dolinie Małej Panwi na przełomie XVIII i XIX wieku, ale także ukazanie bardzo istotnego wpływu jakie miały one, przede wszystkim w zakresie techniki i technologii, na przemysł całego Śląska, Prus i krajów niemieckich, ale także znacznej części Europy, w tym Królestwa Polskiego w okresie industrializacji. Intensywny rozwój hutnictwa w całej Dolinie Małej Panwi, ale przede wszystkim dokonania Królewskiej Huty Malapane w dzisiejszym Ozimku, niejednokrotnie były pionierskie i przyczyniły się do przyspieszenia tych procesów, zachodzących w tej części Europy. Królewska Huta Malapane okazała się bowiem kolebką całego przemysłu śląskiego, o czym w początkach XIX wieku pisał jej wieloletni zwierzchnik Ephraim Abt: *Hutę Malapane należy uznać matką wszystkich śląskich hut...* W Malapane/Ozimku rozpoczął się więc proces industrializacji XVIII i XIX wieku w tej części Europy. Technologie hutnicze, żelazne mosty, maszyny parowe..., których produkcję w kontynentalnej części Europy podjęto po raz pierwszy w Malapane, miały ogromny wpływ na rozwój technologiczny na Śląsku w Prusach, Polsce, a nawet Europie. Życiorysy wybitnych postaci (niejednokrotnie publikowane po raz pierwszy), wywodzących się lub pracujących w Ozimku, wielokrotnie związane są z budowaniem przemysłu na całym kontynencie. Dzięki osiągnięciom technologicznym i zdobytym w Ozimku doświadczeniom, ludzie ci budowali huty śląskie w: Gliwicach, Królewskiej Hucie (Chorzowie), Katowicach...; huty niemieckie, jak: Odlewnia w Berlinie, Huta w Sayn k. Koblenz...; huty w Polsce, jak: zakłady Staropolskiego Okręgu Przemysłowego, a nawet przemysł hutniczy w Belgii i Holandii.

Dotychczas nie ukazała się pozycja naukowa omawiająca te kwestie, być może dlatego, iż powojenny klimat polityczny nie sprzyjał utrwalaniu pamięci o własnym dziedzictwie przemysłowym poniemieckich Ziem Zachodnich i Północnych, które przyłączone zostały do Polski po ostatniej wojnie, jakby historia tych obszarów zaczęła się dopiero w 1945 roku. Recenzowana monografia, przynajmniej w odniesieniu do przemysłu hutniczego, wypełnia tę lukę.

Autor opracowania, z zawodu chirurg, a z zamiłowania, wręcz z pasji, wnikliwy badacz historii swojej „małej ojczyzny”, napisał więc pracę naukową potrzebną i ważną dla historii europejskiego hutnictwa, która, chociaż wpisuje się w trend opracowywania historii lokalnej, obejmując tylko jedną miejscowość, to jednak poprzez swój szerszy i głębszy zakres problemowy i badawczy wykracza poza ramy potocznie rozumianej lokalności, spełniając tym samym wymogi stawiane pracom historycznym na stopień.

Szkoda jednak, że ten ponadlokalny zasięg opracowania nie wybrzmiał wyraźniej w sformułowaniu tematu pracy. Szkoda również, że Autor nie „pociągnął” tego tematu dalej, obejmując nim także okres powojenny, co dla opracowania oznaczałoby *ad melius esse!* Ponadto w tytule rozprawy Autor użył określenia „Dolina Małej Panwi”, zaznaczając jednocześnie na samym wstępie pierwszego rozdziału, że próżno szukać tej nazwy własnej na mapach i w słownikach geograficznych. Tłumaczy jednak, że znaczenie ośrodków hutniczych powstałych nad rzeką Małą Panwią oraz doniosłość przemian, jakie w nich zachodziły w dobie industrializacji, uzasadniają użycie w tytule rozprawy pisowni *Dolina* z dużej litery dla podkreślenia swoistego *genius loci* tej okolicy.

Powyższe krytyczne uwagi nie umniejszają jednak wysokich walorów recenzowanej rozprawy, ponieważ – zgodnie z przyjętym przez jej Autora założeniem – w pełni wyczerpuje ona zagadnienie sformułowane w tytule w przyjętych ramach czasowych.

2. Konstrukcja i treść rozprawy

Opracowanie Józefa Tomasza Jurosa, w którym zastosowano metodę analizy i syntezy historycznej, obejmuje okres od połowy XVIII do połowy XX wieku, posiada układ chronologiczno-problemowy i składa się z dwunastu rozdziałów.

Pierwszy rozdział poświęcono prezentacji struktury geograficznej i przyrodniczej Doliny Małej Panwi. Omówiono pierwsze ślady osadnictwa na tym terenie oraz późniejszy rozwój cywilizacyjny aż do okresu fryderycjańskiego na Śląsku. W drugim rozdziale opisano zmiany, jakie nastąpiły po zajęciu Śląska przez Fryderyka II Hohenzollerna, genezę powstania pierwszych nowoczesnych zakładów hutniczych na tym terenie oraz intensyfikację procesów osadniczych z tym związanych. Dwa kolejne rozdziały omawiają rozwój Królewskiej Huty Malapane oraz wynikające z tego procesy industrializacyjne na obszarze całego Śląska. Prezentują szereg wybitnych postaci, które zapisały się na łamach historii, często także takie, o których próżno szukać wzmianki w encyklopediach, mimo ich znaczących zasług dla rozwoju europejskiego przemysłu. Piąty rozdział poświęcony jest w całości początkom produkcji, pierwszych w tej części Europy, maszyn parowych i ich niewątpliwego wpływu na procesy industrializacyjne całego XIX wieku. Kolejne trzy rozdziały (VI–VIII) poświęcone są dalszemu rozwojowi i historii Huty Malapane na przestrzeni XIX i pierwszej połowy XX wieku. Następne trzy rozdziały (IX–XI) dotyczą bardzo konkretnych dziedzin życia mieszkańców dzisiejszego Ozimka: parkowi hutniczemu na wyspie Rehdanza z licznymi, znajdującymi się tam pomnikami oraz historii rozwoju parafii ewangelickiej i katolickiej. Dwunasty, ostatni rozdział to swego rodzaju spacer po dawnym Ozimku. Posesja po posesji opisano w nim zwykłych mieszkańców, właścicieli sklepów i składów, rzemieślników i przedsiębiorców, lokale gastronomiczne, stacje benzynowe i instytucje, które składały się na obraz bogatej, choć niewielkiej miejscowości, rozwijającej się obok wielkiego zakładu. Przypomniano w nim zwykłych ludzi, kluby i stowarzyszenia, społeczników i przedstawicieli ówczesnych elit.

Dysertację dopełniają elementy formalne: spis treści, wstęp, zakończenie i – wspomniane już wyżej – indeks nazwisk i bibliografia, uwzględniająca wszystkie dokumenty źródłowe i publikacje, które znalazły się w przypisach do tekstu. Nie ma jednak w pracy wykazu skrótów i streszczenia w j. angielskim (zostało ono dołączone oddzielnie, wraz ze streszczeniem polskim).

Układ opracowania i kolejność rozdziałów generalnie nie wzbudzą zastrzeżeń. Są one logiczne i spójne pod względem problemowym. Każde z przedstawionych zagadnień jest opracowane niezwykle wyczerpująco, wręcz drobiazgowo.

3. Podstawa źródłowa pracy i literatura przedmiotu

Baza źródłowa recenzowanej rozprawy doktorskiej mgra Józefa Tomasza Jurosa jest solidna i podziwiać należy rzetelność i pracowitość Doktoranta, który musiał poświęcić sporo czasu na jej

zgrupowanie. Autor rozprawy podjął się trudu dotarcia do źródeł archiwalnych oraz przeprowadził wywiady z wieloma obecnymi oraz dawnymi mieszkańcami interesującego go obszaru. Nie bez znaczenia jest fakt, że będąc mieszkańcem Ozimka na Śląsku Opolskim niektóre fakty i zjawiska zna z autopsji bądź z informacji pozyskanych od naocznych świadków. Pozyskany i wykorzystany materiał źródłowy i historiograficzny świadczy o tym, iż monografia poświęcona dziejom hutnictwa w Ozimku i okolicy jest dziełem historyka dobrze znającego swój warsztat pracy. Sądzę, iż opracowanie Józefa Tomasza Jurosa posiada niezwykle pożądaną w nauce cechę – nie zestarzeje się wraz z upływem czasu. Taki walor posiadają bowiem opracowania tylko wytrawnych historyków, gdyż oparte są głównie na źródłach historycznych. A do takich, w moim przekonaniu, należy opracowanie Józefa Jurosa o przedwojennej hucie Malapane w Ozimku

4. Ocena pracy pod względem warsztatowym i językowym

Przedłożona mi do recenzji rozprawa doktorska mgra Józefa Tomasza Jurosa jest wartościowym opracowaniem naukowym, o czym świadczy bogata faktografia i umiejętność zastosowania odpowiedniej do tematu procedury badawczej. Solidna baza źródłowa została należycie wykorzystana i zinterpretowana, a literatura odpowiednio dobrana.

Na podkreślenie zasługuje wysoki poziom językowy rozprawy. Rzecz została napisana starannie i sumiennie. Autor zaprezentował dojrzwały warsztat naukowy i pomyślnie zrealizował zadanie badawcze, które określił we wstępie. Cechuje go przy tym rozwaga przy formułowaniu ocen. Konkluzja: opracowanie jest ciekawe, potrzebne i zasługuje na uwagę nie tylko historyków gospodarki.

5. Merytoryczna ocena pracy

Opracowanie Józefa Tomasza Jurosa „W Dolinie Małej Panwi. Historia fryderycjańskiej osady hutniczej Ozimek/Malapane od 1754 do 1945 roku” jest efektem wieloletnich poszukiwań Autora, jego badań i gromadzenia źródłowych dokumentów. W liczącej 460 stron publikacji, ilustrowanej 374 czarno-białymi i 33 kolorowymi rycinami, Autor przedstawił nie tylko początki nowoczesnego hutnictwa śląskiego XVIII wieku, budowę pierwszych poza Anglią maszyn parowych, intensywny rozwój przemysłu w XIX wieku, ale także wiele zupełnie dotychczas nieznanych wydarzeń, potwierdzonych najczęściej niepublikowanymi dotychczas dokumentami źródłowymi. Obok ważnych historycznie faktów, w pracy znalazły się również opisy codziennego życia mieszkańców osad przyhutniczych, które utworzyły współczesne miasto Ozimek, dzieje parafii ewangelickiej i katolickiej oraz życiorysy postaci, które odegrały kluczową rolę dla huty i miejscowości, a które w wielu przypadkach były dotychczas zupełnie nieznanne.

Opracowanie to dzieło niezwykle staranne i kompleksowe, odkrywające zróżnicowane aspekty historii tej szczególnej części Śląska. Autor, poprzez bogaty zestaw 12 rozdziałów, ożywia historię nie tylko lokalnego hutnictwa, ale także i dzieje zmieniających się struktur gospodarczych, społecznych i kulturalnych. Jego badania, poparte szerokim spektrum źródeł, dają pełny obraz transformacji regionu na przestrzeni prawie dwóch stuleci.

Zaczynając od głęboko zakorzenionego wprowadzenia w konteksty geograficzne i historyczne śląskiego regionu, Józef Tomasz Juros przedstawia tło, które pomogło ukształtować Dolinę Małej Panwi. Rozdział ten oferuje czytelnikowi solidne zaplecze w postaci wnikliwej analizy geograficzno-lingwistycznej oraz podstaw archeologicznych. Podejście to nie tylko podkreślające znaczenie rzeki Mała Panew jako kluczowego punktu topograficznego, ale również dekonstruuje nazewnictwo w kontekście lingwistycznym, modeluje solidne ramy do zrozumienia dalszych opowieści historycznych.

Józef Tomasz Juros z precyzją opisuje wpływ reform króla Fryderyka II Wielkiego na przemianę Śląska w przemysłowy hub, szczególnie w kontekście strategicznego umieszczenia huty w Ozimku. Wnikliwie odtwarzając polityczno-gospodarcze decyzje, prezentuje czytelnikowi fundamentalne mechanizmy transformacyjne, które uczyniły z Doliny Małej Panwi centrum industrializacji pod panowaniem króla Prus.

Wizyty takich luminarzy nauki i kultury niemieckiej jak Alexander von Humboldt, czy Johann Wolfgang von Goethe, stanowią ciekawe intermezzo w kontekście popularyzacji technologii i nauki.

Ich zainteresowanie regionem świadczy o znaczeniu Śląska w międzynarodowym obiegu myśli naukowej i technologicznej tamtego okresu.

Kolejne części opracowania skupiają się na ewolucji technologii i przemysłu w regionie, szczególnie na tle rozwoju maszyn parowych i ich fundamentalnego znaczenia dla lokalnych kopalni i hut. Józef Juros dokonuje dogłębnego przeglądu, w jaki sposób lokalna współpraca z angielskimi wynalazcami oraz adaptacja ich technologii odegrały kluczową rolę w przezwyciężaniu trudności eksploatacyjnych, takich jak problemy z wodami kopalnianymi.

Rozdziały poświęcone przemianom społecznym i gospodarczym w XIX i XX wieku doskonale ilustrują złożoność zmian nie tylko w zakresie technologicznym, ale także w kontekście społeczno-ekonomicznym. Juros nie tylko rzuca światło na późniejsze innowacje, takie jak piece martenowskie, ale również analizuje wpływ dwóch wojen światowych oraz powstań śląskich na lokalną populację i gospodarkę. Równie ważny jest aspekt kulturowy, zawarty w opisach parku na wyspie Rehdanza oraz życiu religijnym lokalnych parafii.

Szczególnie wartościowym elementem jest umiejętność Doktoranta do łączenia rozległych tematów technologicznych, społecznych i kulturalnych w sposób, który jest zarówno bogaty we wnikliwe szczegóły, jak i zrozumiały dla szerokiego grona odbiorców. Rozdziały te stanowią źródło rzetelnej wiedzy, z których skorzystać mogą nie tylko historycy przemysłu, ale także badacze zajmujący się regionalistyką i historią społeczną.

Bibliografia opracowania jest imponująca i obejmuje szeroką paletę źródeł i literatury przedmiotu, które wspierają historyczne dociekania Jurosa. Podobną rolę spełnia duża liczba ilustracji (zdjęć, rysunków), które znajdują się w opracowaniu. Z kolei obszerny indeks nazwisk pomaga w szybkim odnajdywaniu istotnych postaci, co stanowi dodatkowy atut dla badaczy i czytelników.

Podsumowując: opracowanie „W Dolinie Małej Panwi...” autorstwa Józefa Tomasza Jurosa, to dzieło pełne detali, bogato udokumentowane i znaczące dla zrozumienia technologicznych, społecznych i kulturowych procesów przemian Górnego Śląska. Autor wykazał się benedyktyńską pracowitością i determinacją w dotarciu do źródeł oraz zgromadził właściwą literaturę przedmiotu, czego wynikiem jest recenzowana rozprawa, wyczerpująca problematykę zasygnalizowaną w tytule pracy. Postawione trafnie tezy badawcze oraz udzielone odpowiedzi na wiele ważnych pytań przyczyniają się niewątpliwie do rozwoju dyscypliny nauki, jaką jest historia gospodarcza regionu śląskiego, a samo opracowanie znacząco wzbogaca też historiografię przemysłu hutniczego i metalurgicznego w Europie. Skądinąd wiadomo mi, że zaprzyjaźniony z Józefem Jurosem niemiecki profesor historii industrialnej, któremu nasz Doktorant zaprezentował swoją pracę, po gruntownym zapoznaniu się z jej treścią – pod wielkim wrażeniem jej zawartości – zadeklarował wykonanie na własny koszt jej tłumaczenia na język niemiecki i jego wydanie w Niemczech pod tytułem: *Im Tal der Malapane. Die Geschichte der friderizianischen Hüttensiedlung Malapane (Ozimek) vom 1754 bis 1945*.

Nie waham się w konkluzji powiedzieć, iż Józef Tomasz Juros jest bez wątpienia wśród chirurgów najlepszym znawcą dziejów hutnictwa na Śląsku, a zarazem jest też najlepszym chirurgiem wśród historyków industrialnych Śląska.

6. Wnioski końcowe

Recenzowana rozprawa doktorska Józefa Jurosa, w mojej ocenie, spełnia wymagania stawiane pracom na stopień, które określa art. 186 ust. 1 ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. - *Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce* (t. j. Dz. U. z 2023 r. poz. 742 z późn. zm.).

Zatem z pełnym przekonaniem o wartości recenzowanej dysertacji wnoszę o dopuszczenie mgra Józefa Jurosa do dalszego toku procedowania w przewodzie doktorskim w dziedzinie nauk humanistycznych, w dyscyplinie: historia

